

Bakk Miklós:

Modellek peremén: az autonómia Erdélyben

Az elmúlt pár hónapban tagadhatatlanul **az autonómia kérdése** uralta az erdélyi magyar közbeszédet. Úgy tűnik, egy régen volt politikus-értelmiségi párbeszéd is ki-alakulóban van e kérdésben. Miért csak most került igazán terítékre e stratégiai kérdés? Elemzésem inkább a körülményekből, a romániai kisebbségpolitikai modellből és az átmenet kérdéseiből próbálja levezetni az „autonómiaterv” eddigi sikertelenségét. Azzal az önként kínálózó, e pillanatnak szóló megjegyzéssel, hogy a körülmények felismert hatalmán csak a kellően felkészült, elszámoltatható és a közösségi célok megfogalmazását nem önnön legitimitása megerősítéseként tekintő elit lehet úrrá. Választ próbálok adni arra, mi volt annak az akadálya, hogy az RMDSZ vezetői nem voltak „sikeresek” az autonómia-kérdés eddigi terítékre kerülésében, továbbá arra is, hogy miért vált most időszerűvé – mégis – ez a kérdés.

A határozatlansági modell

Lehetne azt mondani: **alapvető stratégiai hiba volt**, hogy a magyarság 1989 decemberében szerepet kapó vezetői nem az autonómiakérdés napirendre tűzésével je-lenítették meg az erdélyi magyarság igényeit. Az autonómiával kapcsolatos szakirodalom „bő kazuisztikája” (ahogy Salat Levente írja egy nemrégiben megjelent tanulmányában) egyrészt azt sugallja, hogy a pillanat alkalmas lett volna, mivel az autonómia kivívásának az esélyei a rendszerváltás körülményei között, annak „környezetében” a legjobbak. Másrészt viszont azt is bizonyítani látszik, hogy a szilárd demokratikus berendezkedés mellett minuciózusan végigvitt tárgyalások – melyeken az összes érintett fél részt vesz – alapvetően szükségesek az autonómiák konszolidálásához, hosszú távú fenntarthatóságához. Ez utóbbihoz viszont a rendszerváltás pillanatában, az atomizálódás állapotából a politikai strukturálódás útjára lépő romániai társadalomban (s ebbe bele kell értenünk az erdélyi magyar társadalmat is) még **nem voltak adottak a feltételek**.

Hogy igazából mikor érkezett volna el a rendszerváltás folyamatában az **optimális pillanat**, amelyben az autonómia kérdése felvethető és produktív módon a politika napirendjén tartható lett volna, azt tulajdonképpen épp a kilencvenes évek elején kialakult romániai „kisebbségi modell” rejtette el szemünk elől.

E modellről – mint Románia sikeres kisebbségi politikájáról – ma, amikor történelmi küldetése a végéhez közeledik, megállapíthatjuk, hogy **kétségtelenül hozott eredményeket**; a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) tehát nem alaptalanul hivatkozik ezekre a román kormánnyal való együttműködés politikája melletti érvelésében (1996-2000 között az RMDSZ tagja volt az akkori jobbközép kormánykoalíciónak, 2000 óta pedig a baloldali, posztkommunista Szociáldemokrata

Pártot támogatja a parlamentben). Megteremtette a **kisebbségi kultúrák** támogatásának intézményrendszerét: iskolák, intézmények létesültek, lapok, kiadványok jelentek meg, sőt a kisebbségi nyelvhasználat valamiféle kvázi-hivatalosítása – egy nyelvi rezsim megalapozása – is elkezdődött. Mindennek közpolitikai formát a kormány adott a kisebbségi miniszteri tárca, majd felelős államtitkári tisztség létrehozásával.

Viszont e közpolitikai – tehát közvetlen kisebbségi igényekre válaszoló, azokkal kapcsolatos feladatokat megoldó – funkción túl a „román modellnek” van két sajátos, nagyobb távlatokra utaló vonása is.

Az egyiket „stratégiai határozatlanságnak” nevezhetnénk. **A román politikai elit** folyamatosan nagyfokú határozatlanságról tesz tanúbizonyságot, amikor a romániai társadalom kulturális megosztottságának („sokféleségének”, „multikulturalizmusá-nak”) távlatait politikai értelemben is meg kell fogalmaznia. Azaz: **hiányzanak a nagyobb távlatra szóló** koncepcionális elképzelések (ez tulajdonképpen a román nemzeteszme újrafogalmazásának és a román nemzetépítés mai zavarainak itt most nem tárgyalható kérdésével függ össze). Az, hogy az eddig elért „eredményeket” konjunkturális döntések alapozták meg – melyek gyakran külföldi nyomásra születtek –, csupán ennek az elitnek az alkalmazkodási képességét bizonyítják, semmiképp sem azt, hogy rendelkezik **saját stratégiai koncepcióval**.

E „stratégiai határozatlanság” – mely hosszabb távon is meghatározta a **többségi és kisebbségi elitek** egymáshoz való viszonyát – arra a sajátos körülményre vezethető vissza, hogy a kisebbségi önszerveződés hirtelen megnyílt pályáin a kisebbség „politikai megkonstruálása” jócskán megelőzte a kulturális és társadalmi önépítkezést. **A magyar kisebbség** esetében ez mindenképpen így volt: az RMDSZ olyan ernyőszervezetként határozta meg önmagát, amely mind a közösség politikai érdekképviseletét, mind a kulturális önépítkezéshez szükséges civil társadalmi funkciókat el kívánta látni. E kettő akkor, a kilencvenes évek elején egyáltalán nem tűnt ellentmondásban levőnek, s az RMDSZ sokáig a kisebbségi társadalom civil szférájának „kvázilétezéséhez” is keretet nyújtott. Ennek folytán **az RMDSZ parlamenti politikusai** egyfajta „megacivil” szerepkörre tettek szert, feladatuknak tekintették az intézményszervezést, mindenféle intézményépítő stratégia kidolgozását. De a közös nemzeti (kisebbségi) érdekvédelem feladatának örvén kisajátították – gyakorlatilag: **késleltették – a társadalom önszerveződését**.

Ez találkozott a román politikai elit ama – egyre racionalizáltabb – törekvésével, hogy – miután túljutott annak a szembesülésnek a sokkján, hogy **a demokratikus Romániában** el kell fogadni az addig jóformán létezőnek nem tekinthető nemzeti csoportok jogkövetelő magatartását – legalább „ellenőrzése alatt” tartsa a jogkövetelő magatartás következményeit, az abból számára adódó – nemzet- és biztonságpolitikai – fejleményeket.

A **kisebbségek képviseleti rendszere** ebből alakult ki. Az egyébként parlamenti képviselőkhöz nem jutó kisebb nemzeti közösségek képviselői eleve nemzeti közösségek s nem társadalmi változásoknak, integrációs kihívásoknak kitett csoport képviselőiként kerültek – kedvezményezettként – a román parlamentbe. Az RMDSZ esetében lassúbb folyamat ment végbe: mivel **az erdélyi magyarság** mind regionális, mind kulturális tekintetben összetettebb szerkezetű társadalom, létre kellett hozni azt az RMDSZ-struktúrát (ez a folyamat indult el az 1993-as brassói kongresszussal), amely e társadalom igényeit „a nemzeti érdekvédelem” regisztereiben fogalmazza újra.

Tulajdonképpen ebből következett a „román kisebbségi modell” másik vonása. E modell ugyanis a nemzeti közösségek politikai képviselőit amolyan „etnikai ügyintézőkké” próbálta meg – általában sikerrel – átalakítani, s ezzel „tranzakcionális” jellegűvé vált, amire már többen is felfigyeltek. Adrian Severin volt külügyminiszter, ismert politikai elemző írt arról (Etnikumközi béke, avagy politikai hatékonyság, Krónika, január 24.), hogy román pártok *„arra a viszonylag kényelmes álláspontra helyezkedtek, hogy a kisebbségek gondjait kizárólag az etnikai pártokra kell bízni, amelyekkel aztán tranzakciók keretében kezelték az állampolgárok jogait”*.

Csak hogy az „ügyintézés” keretében nem szolid „keretegyezmények”, hanem **alkalmi megegyezések** születtek „kisebbség” és „többség”, „magyarság” és „román-ság” között, amelyekhez a szereplők tágabb köre gyökeresen eltérő jövőképeket csatolt. Ehhez viszont a **bizonytalanság képzete** társult, s ez a magyarázata annak, hogy az úgynevezett „etnikai kérdés” továbbra is – folyamatosan – instrumentalizálható a napi politikai használatban. Azaz: bármikor bárki megvádolható be nem vallott, okkult tervekkel. (Legutóbb Antonie Iorgovan kormánypárti szenátor ijesztgetett azzal az 1990-ben már „kipróbált” s azóta sem „korszerűsített” értesülésével, hogy a székelyek „már fegyverkeznek” a hegyekben.) Mi több, az „etnikai probléma” még egyfajta finomszabályozó szerepet is betölt a politikai életben: amolyan napi mértékegységgé vált a politikai közbeszédben, amellyel a pártok le tudják mérni az egymás közötti viszony alakulását.

Nos, politikai értelemben ez „kisebbségi modell” jutott el minden jel szerint abba a **válságállapotba**, amely az autonómia kérdés újrafogalmazásában megjelent.

A biztonságérzet törésvonala

A napi működésében és **stratégiai hatásában** így leírható „román kisebbségi modell” az RMDSZ-vezetőkben sajátos beállítottságot alakított ki. Ebben nemcsak a korábban leírt „tranzakcionális” működés a meghatározó, hanem az is, hogy alkalmazkodtak a bizonytalanság folyamatosságához. Egyrészt: az „etnikai probléma” folyamatos instrumentalizálásából és a román pártrendszerben meghonosodott „finomszabályozó szerepéből” azt a következtetést vonták le, hogy állandó a veszély: minden eredmény, amit a magyarság elért és intézményesített a polgári életben, dugába dőlhet,

ha konfrontatívabb politikára kerül sor. („*Nem lehet igaz, hogy most, amikor végre kialakítottunk egy eszközrendszert helyzetünk megváltoztatására, kezdjük előlről az egészet*” – írja Markó Béla az „Egy magyar–magyar egyetértés esélyeiről” című, több magyarországi lapban is megjelent esszéjében.) Másrészt: lemondtak arról, hogy keressék a román demokrácia javításának útját. Gyakran olybá tűnik: az RMDSZ-nek nincs is demokráciaképe. Mintha az lenne a célja, hogy **demokráciaeszmények nélkül** – csupán a román politikai rendszer parazitájaként – végezze örökös érdekvédelmi munkáját. „Úgy, ahogy lehet.”

Miközben az RMDSZ-elit ebben a **folyamatos bizonytalanságban** él, amelynek érzetét részben ő gerjeszti, részben pedig áldozata neki, az erdélyi magyar társadalom – észrevétlenül – egyre inkább más biztonsági „standardok” szerint rendezkedik be és él. A bizonytalanság, mint létérzet, jelentős mértékben visszaszorult az egyéni-egzisztenciális problémák pályájára, mondhatnánk: kivonult a közélet alapvető szabályozói közül. Ez sajátos törésvonalat alakított ki: míg az RMDSZ-elit a bizonytalanságot a politikai közélet színterein érzi meghatározónak, **az erdélyi magyar társadalom** tagjainak nagy része (talán többsége) azzal csupán mint egyéni – anyagi és karrierépítési – bizonytalansággal számol. Ebből máris az következik, hogy – tömegpszichológiai értelemben legalábbis – **adott a radikálisabb fellépés iránti igény**, amelyet viszont az RMDSZ-elit a saját „biztonsági standardjai” szerint nem tart elfogadhatónak.

Mindeközben ténylegesen is **megváltozott a román állam nemzetközi helyzete**: Románia de facto tagja a NATO-nak, és immár érzékelhető (nemcsak földrajzi) közelségében van az Európai Unió is. Az így nyert **biztonságpolitikai többlet** tehát ténylegesen is kedvezőbb belpolitikai környezetet teremtett ahhoz, hogy az RMDSZ felvethesse az autonómia kérdését, azaz: kezdeményezze a román állam szerkezetének átalakítását. A balkáni helyzet stabilizálódása után Románia már távolról sem mozgósíthatja oly könnyen és következmények nélkül e tervek ellen a stabilitáselvű nemzetközi politikát. Sőt a **csatlakozás folyamatában**, amelynek közigazgatási és regionális politikai fejezete még nyitott, olyan igazodási kényszereknek is ki van téve, amelyek teljesen ellentétes magatartást követelnek, mint amelyet az autonómiaterv hisztérikus – állampolitikai stílusként is rögzült – elutasítása jelentene.

Úgy tűnik, e helyzetet nem tudatosította kellőképpen az RMDSZ politikai elitje, és ebben a bizonytalanság folyamatosságának – a román politika felszínén kialakult, de ott tartóssá vált – **csapdahelyzete** az oka. Ezzel párhuzamosan viszont az erdélyi magyar közvéleményben kitapintható „radikálisabb” fellépés iránti igény sokkal inkább megfelel a valóságosan is létrejött biztonságpolitikai többletnek.

Ha mindezt az RMDSZ és a tavaly megalakult három új szervezet, a **Magyar Polgári Szövetség**, az **Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács** és a **Székely Nemzeti Tanács** viszonyából kiindulva vizsgáljuk, elsődleges motiváló tényezőnek mégsem a

biztonságérzet törésvonalát kell tekintenünk – inkább a **politikai piac** „újabb bővülési hullámáról” van szó. Az RMDSZ történetében az első bővülés a kilencvenes évek első felében volt, amikor az RMDSZ képviselői pozíciókat szereztek a helyi önkormányzatokban. Az RMDSZ fennebb többször is említett „brassói modellje” ehhez nyújtott – kezdetben sikeres – integrációs keretet, újabb csoportokat vont be az RMDSZ-t alapító konszenzusba. Az azóta **eltelt tíz év** alatt azonban egy **újabb generáció is jelentkezett** az RMDSZ politikájában, amelynek az integrációjára azonban alkalmatlan az RMDSZ. **Az autonómia** viszont – mint közjogi megoldás – intézményes javaslat is a politikai piac e kiterjesztésére, hiszen **újabb pozíciókat teremt**, amelyekért érdemes versengeni. Igaz, a látszatok – egyelőre – nem erre utalnak: inkább az RMDSZ vezetőinek a látéletét – a „frusztráltak újabb próbálkozását” – igazolják. Azonban a „frusztráltak” (rajtuk Markó Bélának az RMDSZ politikai vezetéséből kiszorultakat értik) mögött egy újabb réteg, egy újabb generáció készül belépni a politikába.

Mindez természetesen nem érdeke az RMDSZ vezetőinek, hiszen újabb **versenyhelyzetet teremt**: kiterjeszti a versenyt olyan témakörökre, amelyekben minden érv, minden állítás és tézis egyben burkolt elszámoltatást is jelent, hiszen az autonómia korábban is szerepelt az RMDSZ programjában. Ugyanakkor az autonómia a politikai piac szempontjából is tagadása az eddigi „román kisebbségi modellnek”, hiszen megszünteti a bukaresti „tranzakcionálás” szűk, de éppen ezért privilégiumokat termelő keresztmetszetét. Lehetne azt mondani, hogy csupán újabb „elitpozíciókat” teremt, nem hoz tehát lényegi változást. Mégis, többről van szó: **az autonómia** – túl azon, hogy a nyelvi-kulturális közösségi fennmaradás legbiztosabb kerete – **közjogi kereteivel a belső versenyhelyzetet is jobban definiálja és szabályozza**, következésképpen **több demokráciát** és a román többségi demokráciától talán jobban elkülönülő demokráciát is **ígér** a magyarságnak.

***Bakk Miklós** politológus, 1952-ben született Székelyhídon, Bihar megyében. Az általános iskolát és a gimnáziumot Kézdivásárhelyen végezte, majd Temesvárott szerzett számítógép-mérnöki diplomát. 1990-ig rendszerelemzőként dolgozott, 1991-től 1999-ig A Hét szerkesztője, 1999 őszétől a Krónika főmunkatársa, majd – másfél éven át – megbízott főszerkesztője. A Magyar Kisebbség és a Provincia című lapok szerkesztőbizottságának tagja, a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem politikatudományi karának adjunktusa. Szakterületei: kisebbségpolitika, választási rendszerek, politikai eszmék és ideológiák, az RMDSZ története. Tanulmányai a Magyar Kisebbség, a Regio című szaklapokban valamint magyar és román nyelvű szakválogatásokban jelentek meg. Publicisztikát A Hét, a Provincia, a Korunk valamint a magyarországi HVG és Heti Válasz című lapokban közölt. Kötetei: **Lassú valóság** (politikai esszék, tanulmányok, Ambrózia kiadó, Kézdivásárhely, 2002), **Státus-diskurzus** (Bodó Barnával, Marineasa kiadó, Temesvár, 2003).*